

Ioan C. Popa, *Destine frânte. Pagini despre românii din Est (1917-1954)*, București, Editura Academiei Române, 2014, 403 p.

Între sociologia intelligence-ului totalitar și tratatul de patologie politică

De curând a ieșit de la tipar, sub egida prestigioasei Edituri a Academiei Române, una dintre primele monografii sociologice dedicate analizării, sub multiple aspecte, a regimului bolșevic și a efectelor criminale ale acestuia. Este vorba de volumul *Destine frânte. Pagini despre românii din Est (1917-1954)*, autor, doctor în sociologie. Cartea excelează prin capacitatea analitică de a pătrunde în spațiul obscur al regimului de tip bolșevic. De regulă, analizele consacrate aceleiași chestiuni se concentrează asupra efectelor și rareori înaintează asupra celului canceros și a virusului care induce efectul letal.

Autorul ne oferă prima studiere sistematică dedicată mecanismului regimului totalitar comunist în perioada bolșevismului. O asemenea cercetare are o valoare aplicativă excepțională fiindcă permite societății să preîntâmpine implementarea unui astfel de mecanism în corpul altor regimuri și al altor sisteme politice, oricare ar fi acestea. Nucleul tare al unui asemenea mecanism este compus din trinomul *partid–celulă informativă–organ judiciar* (rolul procurorilor în regimul bolșevic a fost decisiv pentru implementarea represiunii și edificarea unui *stat penalist criminal*, dar acesta nu se poate afirma în absența unui asemenea trinom). În acest context, autorul ne propune concepte originale, precum este cel de *ciclu de represiune*, pe care îl și cercetează în câmpul regimului comunist bolșevic. Analiza sa ne lasă să subînțelege că orice regim care aspiră la un control amănunțit al societății poate prelua mecanismul alcătuit din respectivul trinom și astfel, ca și în cazul bolșevismului, fațada democratică a sistemului funcționează doar ca o simplă „acoperire” a derulării *procesului neo-penalist*. Motivele și filosofia actului penal sunt mai puțin relevante, semnificativ este mecanismul care de îndată ce este implementat funcționează fără greș.

În fine, domnul Popa întreprinde, în cuprinsul lucrării sale prima abordare sistematică de psihopatologie politică răsăriteană. Tipologiile și portretele actorilor politici care au evoluat pe scena revoluției ruse sunt realizate cu ajutorul etiologiilor proprii unor teribile maladii psihospirituale. Autodivinizarea liderului, cultul clasei și al conducătorului, apelul la crima colectivă în numele eliberării de clasă sau al excelenței de rasă etc., sunt numai câteva dintre trăsăturile acestei etiologii pato-politice. Utilizarea portretului politic este remarcabilă.

Analiza este structurată la trei niveluri, derulându-se pe trei platforme analitice. La primul nivel, autorul întreprinde o analiză preparatorie, alcătuiind o propedeutică a studiilor de acest gen (concepte, metodologie etc.). La nivelul următor autorul întreprinde analiza propriu-zisă a *ciclului represiv de tip bolșevic* ridicând cercetarea sa la pragul unei generalizări teoretice care face din lucrare una situată deasupra contextului istoric strict al bolșevismului rusesc, plasându-și cercetarea într-un câmp contributiv de relevanță universală. Enunțurile compun o teorie regională, cu rang mediu de generalitate, asupra mecanismului terorii politice. Perspectiva sa poate fi considerată tot atât de bine și una de *sociologie a mecanismului terorii politice*, întregul fiind edificat pe temelia studiului de caz al celui mai reprezentativ regim sprijinit pe teroare, concurat doar de regimul nazist.

Experimentul bolșevic este cutremurător, iar creația sa, din nenorocire pentru umanitate, este translatabilă în alte epoci și țări, la orice tip de regim politic, atestându-și caracterul de unealtă a răului și de instrument al *statului nihilist*. În prima fază a *ciclului represiv*, Lenin a perfecționat mecanismul terorii, inspirându-se copios din experiența, și ea satanocratică, a revoluției franceze și beneficiind de creativitatea deopotrivă malefică a unor actori criminali precum Felix Dzerjinski, Stalin și Troțki (comisari de război ambii, în faza leninistă a ciclului), experimentând astfel prima formulă a trinomului totalitar represiv: Partidul – CEKA – Tribunalele Poporului (revoluționare). În faza a doua a *ciclului represiv*, faza stalinistă, trinomul este refăcut în formula: Partidul – NKVD – celebrul „colegiu de justiție”, cu participarea unor actori diferiți psihologic nu însă și tipologic, astfel că ceea ce era Lenin pentru faza leninist-troțkistă va fi Stalin pentru faza stalinistă, ceea ce era Dzerjinski pentru faza anterioară vor fi Iagoda, Ejov, Beria și Vîșinski pentru faza a doua etc. La nivelul al treilea al studiului său, d-l Popa întreprinde prima examinare a fenomenului represiv al *penalismului de tip totalitar criminal* în Basarabia, și anume în mediul țărănesc, cultural-lingvistic și religios al acestei provincii devenită republică sovietică unională. Autorul întreprinde cu acest prilej și prima studiere tipologică a sentințelor, a modului de valorificare malefică a sistemului pe teren, în multitudinea cauzisticii tragic-absurde a terorismului antițăărănesc, antinațional și anticreștin din Basarabia perioadei bolșevice. Autorul cercetează un număr mare de dosare și întreprinde prima analiză cantitativă de socionomie totalitară.

Studiul abordează perioada cuprinsă între Revoluția din octombrie (1917) și etapa de tranziție spre o așa-zisă liberalizare în URSS, marcată de moartea lui Stalin și începutul consolidării puterii lui Hrușciiov (1953-1954). Demonstrația dezvoltată pe parcursul întregii lucrări, prin demontarea și prezentarea mecanismului de funcționare a regimului de dictatură a proletariatului, respectiv a conexiunilor și relațiilor care se stabilesc între elementul politic conducător și instrumentul de execuție a deciziilor politice, confirmă pe deplin ipoteza de lucru potrivit căreia, încă de la început, puterea politică a acestui regim s-a bazat în mod preponderent pe coerciție, rezultată din folosirea forței brute, concomitent cu instaurarea și perfecționarea unui regim de represiune și teroare care cu greu și doar parțial își găsește anumite corespondențe în istorie. Desigur, există particularități și manifestări diverse, de la o etapă la alta (generate, de pildă, de personalitatea și adeseori capriciile conducătorilor, de natura relațiilor acestora cu anturajul și subordonații lor, de privilegiile acordate acestora, de caracterul șefilor unor instituții cu rol cheie în angrenajul puterii, în primul rând cele represive etc.), care dau culoare și nuanțe specifice fiecărei epoci. Indiferent, însă, de fluctuațiile de la o epocă la alta, dimensiunea coercitivă s-a manifestat cu diverse variații de intensitate de-a lungul întregii existențe a regimului bolșevic.

Studiul pornește de la premisa că perioada de peste șapte decenii, din 1917 până în 1991, când URSS s-a destrămat, reprezintă un veritabil „ciclu politic”, în termenii utilizați de Gerhard Lenski (*Putere și privilegii. O teorie a stratificării sociale*), potrivit căruia fiecare ciclu cuprinde o perioadă inițială de violență, când o nouă elită preia puterea, iar pe parcurs aceasta se străduiește să-și legitimeze autoritatea și să-și reducă dependența de forța brută. În linii generale, regimul bolșevic a cunoscut mai multe *alternanțe ciclice*, adică *faze* în care prevalența coerciției și a forței brute a fost mai mult sau mai puțin manifestă, în funcție de existența unor *provocări* interne sau externe generate de *dușmani* sau *adversari* reali sau inventați de elita conducătoare.

În acest cadru general sunt abordate chestiunea elementelor de continuitate/discontinuitate între Lenin și Stalin la conducerea partidului și statului sovietic, problema dacă regimul stalinist a reprezentat o ruptură, o excepție sau o formă maladivă extremă a totalitarismului comunist, precum și identificarea unor trăsături perene ale totalitarismului bolșevic manifestate, într-o formă sau alta, în toate fazele de evoluție ale regimului. La acest punct, este de remarcat modul în care a procedat Stalin la lichidarea vechii gărzi bolșevice, care constituie un element de discontinuitate față de Lenin, dar are la bază și o serie de premise teoretice formulate de acesta din urmă, ceea ce pune în evidență, odată în plus, una din multele contradicții interne ale ideologiei bolșevismului. Tocmai de aceea, răspunsul la diverse întrebări nu este simplu și nici nu poate fi unilateral. Nu doar multitudinea de opinii și idei pe care le-a generat bolșevismul obligă la prudență și moderație în formularea unor afirmații cu pretenții de certitudini absolute. Înseși

textele lui Lenin conțin numeroase contradicții, reveniri și reconsiderări, astfel încât pot oferi premise și argumente pentru a înainta pe mai multe cărări. Studiul cronologic al evenimentelor și o analiză comparativă a textelor lui Stalin și a izvoarelor leniniste de la care acesta se revendică oferă anumite clarificări.

În primele capitole ale lucrării sunt prezentate în desfășurarea lor istorică principalele etape care au marcat Puterea sovietică sub bagheta lui Lenin, apoi a lui Stalin: conducerea prin decrete („decretismul” pe care îl dezavua și profesorul Dimitrie Gusti în studiul său despre bolșevism – *Comunism, socialism, anarhism, sindicalism și bolșevism*, 1920); crearea instrumentelor punitive (CEKA); suprimarea libertăților democratice (în primul rând în domeniile presei și justiției); reprimarea intelectualității și a bisericii. Modul în care a fost dirijată de Lenin reprimarea intelectualității ruse în anii 1921-1922 pune în evidență un veritabil *mecanism*, un sistem de *suveică* între decizia politică aparținând forului decizional suprem (Biroul Politic, respectiv Lenin) și instrumentul de execuție, care pune în aplicare decizia politică și exercită reprimarea efectivă. Alte capitole abordează crearea cultului personalității și perfecționarea mecanismului de represiune de către Stalin, colectivizarea forțată, lichidarea vechii gărzi bolșevice și Marea Teroare din 1937-1938.

Un subiect central al lucrării îl reprezintă abordarea modului în care teroarea și represiunile desfășurate de puterea politică sovietică s-au răsfrânt asupra românilor moldoveni sau bucovineni, dar și asupra celorlalte comunități etnice mai întâi în fosta Republică Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească (RASSM) din stânga Nistrului (1924-1940) și apoi în nordul Bucovinei (încorporat Ucrainei) și în RSS Moldovenească (1940-1941 și 1944-1954). În acest context, este prezentată și analizată în detaliu chestiunea creării și funcționării **lagărelor de corecție prin muncă**, privite mai ales prin prisma ideologiei care a stat la baza acestora. Astfel, în Raportul politic prezentat la 27 martie 1922, la Congresul al XI-lea al PC(b)R, Lenin lansa o lozincă cu multiple și profunde consecințe pe termen lung: *Să construim comunismul cu mâini necomuniste!* În prima etapă, afirma Lenin, Puterea sovietică s-a limitat la amenințarea burgheziei cu privarea de libertate și confiscarea întregii averi, ceea ce a condus la victoria politică, nu însă și în plan economic. Nu este suficient *să răpui, să faci inofensiv, să lovești peste mână*, ci este necesar încă un pas: *să-i silim și să facem în așa fel ca ei (adversarii politici, n.n.) să muncească cu mâinile lor pentru noi*. Stalin a înțeles cel mai bine mesajele lui Lenin, iar peste un deceniu întreg teritoriul URSS va fi transformat într-o imensă rețea de lagăre de muncă și de concentrare, în care milioane de oameni vor fi obligați să trudească pentru edificarea obiectivelor socialismului.

Un caz ilustrativ pentru modul de funcționare a sistemului torționar sovietic după al Doilea Război Mondial îl constituie **deportările din 1949** efectuate în RSS Moldovenească și cunoscute sub numele de **Operațiunea „Iug” (Sud)**,

derulată sub controlul autorităților politice centrale, cu implicarea masivă a organelor de represiune. Analiza preliminară a unui eșantion de 304 documente oficiale sovietice (declasificate recent) privind sentințele de condamnare la deportare pronunțate în privința a 818 persoane din RSSM, în perioada 1940-1953, pune în evidență câteva concluzii cu semnificație generală. În acest context, se cuvine evidențiată contribuția remarcabilă a autorului în domeniul analizei documentare sau de conținut, dsa propunând un nou mod de lectură a documentelor. Analiza de conținut a vizat desigur și în alte utilizări conținuturi latente, dar acestea erau derivate din analiza informațiilor manifeste. Noul procedeu de analiză a conținutului vizează operarea din start cu „informațiile latente”, cum le denumește autorul. Acestea sunt cele prin care se pot identifica aspecte care trec de cadrul documentului, adică de scopul emiterii sale și deci de funcția manifestă care i-a fost atribuită prin emitere. Altminteri spus, orice document conține în corpul său un fel de *amprentă a emițătorului* și a gândirii sale nemărturisite în document. Informațiile latente se referă tocmai la această *amprentă implicită a emițătorului* și a gândirii sale, ne-explicitată de conținutul informativ propriu-zis al documentului.

Cercetând informațiile latente ale capetelor de acuzare formulate în sentințele de condamnare, autorul identifică un fenomen cu totul tulburător, propriu regimului sovietic și evident designer-ului acestuia, și anume: *suprimarea gândirii latente*. Regimul sovietic, în genere orice regim de tip totalitar, apelează la ceea ce s-ar putea denumi mecanism al protosuprimării, care, în cazul Basarabiei rurale, este evidențiat de un tip special de sentință și anume de condamnarea „clevetirii orânduiei colhoznică”, ceea ce ne arată că opresorul viza nu *persoana fizică, nu categoria socială, ci ființa gândirii*, „gândul lăuntric”, pentru ca astfel să prevină odrăslirea contestatarului potențial. Prin urmare, opresorul nu se lupta atât cu opozantul manifest, cât cu opozantul și contestatarul potențial sau latent, adică cu cel care s-ar fi putut ivi dintr-o gândire lăuntrică liberă. Acesta este motivul pentru care regimul sovietic a promovat limba de lemn și formele degradate ale codurilor, etic și estetic în primul rând, ilustrate, de pildă, de estetica realismului socialist și de etica omului nou, a celebrului *homo sovieticus*. Acestea erau „închisori” ale gândului lăuntric, forme de suprimare a gânditorului potențial. Regimul de tip totalitar a pus la punct acest mekansim de represiune constând în răpunerea gânditorului în cadrul sistemului. Aceluiași scop i-a servit și „reinventarea limbii materne”, impunerea minciunii limbii moldovenești. O asemenea operațiune viza suprimarea etnogânditorului, a gândirii etnoidentitare, a conștiinței de sine.

Așa cum atestă documentele analizate, revizuirile de sentințe pentru condamnării la deportare efectuate în 1953-1954 nu au semnat o liberalizare reală și completă în viața social-politică a Basarabiei.

Deși perioada în care Lenin s-a aflat efectiv în fruntea structurilor diriguitoare ale Puterii sovietice în primii ani de afirmare a acesteia a fost scurtă, „moștenirea” lăsată este imensă și de o importanță covârșitoare pentru urmași. Înainte de toate, Lenin a lăsat moștenire un corp de teze, concepte și idei care au fundamentat teoretic toate demersurile succesorilor săi pe drumul parcurs în cele șapte decenii de existență a URSS. În același timp, deși poate părea surprinzător, una din moștenirile cele mai importante lăstate de Lenin, cu urmări tragice pentru mai multe generații care au populat URSS și țările satelit în care au fost instalate regimuri de sorginte bolșevică, o reprezintă *mecanismul punitiv și torționar*, avântul revoluționar imprimat spiritului de revanșă, inflexibilitatea și asprimea măsurilor de reprimare, anihilare și distrugere a unor întregi clase și categorii sociale condamnate să fie șterse de pe pământ. Acest veritabil *elan distructiv* transpare din fiecare scriere, articol, rezoluție sau expresie a lui Lenin și ele au conturat chipul și maniera de lucru a celei mai puternice instituții inchiuzitoriale din toate timpurile – CEKA, rebotezată succesiv GPU, OGPU, GUGB, NKVD, NKGB, MGB, KGB.

Una din întrebările puse la începutul acestui studiu a fost aceea dacă a existat și în ce măsură se poate vorbi de o continuitate firească între Lenin și Stalin. Documentele și dovezile din arhivele desecretizate evocate îndreptățesc afirmația că Lenin a fost un precursor nu doar cronologic al lui Stalin în fruntea regimului bolșevic, ci a contribuit direct și decisiv la instituirea *mecanismului terorii*, pe care Iosif Visarionovici l-a permanentizat și perfecționat, în timp ce coerciția și manipularea pot fi considerate trăsături caracteristice intrinseci ale bolșevismului în toate fazele sale. Lenin este cel care, în primele zile după preluarea puterii, a suprimat libertatea presei, afirmând că aceasta trebuie să exprime un singur gând și să militeze pentru pregătirea dictaturii proletariatului. Tot el a semnat decretele de desființare a stărilor sociale și a rangurilor civile, precum și a gradelor militare în armată, deschizând drumul spre o uniformizare socială forțată și degradantă, contrară cursului firesc al vieții. La doar două luni de la revoluție, Lenin a scris textul privind curățirea pământului rus de toate *insectele dăunătoare*, generalizarea sistemului de închisori și lagăre de muncă forțată, precum și marcarea cetățenilor eliberați condiționat cu documente de identificare de culoare galbenă, pentru a fi mai ușor supravegheați și supuși permanent oprobiului public. Lenin a extins neconținut lista așa-numiților dușmani ai poporului, de la oponenții politici direcți la toate categoriile sociale și profesionale care obstrucționează într-un fel sau altul mersul înainte al revoluției proletare, lansând teza ca aceștia să fie *smulși din rădăcini*, sintagmă îndrăgită și preluată ad litteram de Stalin. Liderul revoluției alimenta astfel ideea unui război civil permanent între o grupare minoritară bolșevică ajunsă la putere și majoritatea covârșitoare a populației, supusă unui experiment tragic și de durată. Un adevărat *tumult* (de la latinescul *tumultus*) provocat în viața socială, pe care, la vremea sa, Cicero îl descria ca fiind

iscarea unei tulburări atât de mari, încât groaza să fie cu atât mai mare, o stare considerată de celebrul orator și filosof antic mai periculoasă și mai gravă chiar decât războiul (*bellum*), fiindcă este vorba de război civil.

Dl. Ioan Popa întreprinde prima cercetare monografică și prima inventariere bibliografică a fațetelor criminale ale regimului bolșevic. Lucrarea „*Destine frânte*” este deopotrivă una de sociologie a intelligence-ului totalitar, asociat regimurilor represiv-totalitare. Nu în ultimul rând, avem în față una dintre lucrările relevante pentru sociologia Cominternului ca tip de internațională politică menită a susține acțiunile regimului bolșevic internaționalist, antinațional și anticreștin de oriunde și din orice epocă. Sub toate aspectele, lucrarea mi se pare a fi una dintre cele mai complete și mai concludente contribuții asupra Estului bolșevic și deci asupra comunismului tipologic și istoric. Apreciez că această lucrare este nu doar cea mai cuprinzătoare, dar și cea mai originală contribuție a sociologiei răsăritene și general europene asupra comunismului.

Ilie Bădescu